

A nemzetközi szabványos könyvszámozás (ISBN) bevezetése

Előzmény

A gyorsan fejlődő könyvkiadás és könyvterjesztés mind Európában, mind az Egyesült Államokban már a 60-as években a nyilvántartás és könyvazonosítás csődjével fenyegetett.

A W. H. Smith Ltd., Anglia egyik legnagyobb könyvbizományos vállalata foglalkozott e kérdéssel elsőként azzal az igénnyel, hogy valamiképpen megoldást is találjon; felkérte tehát az Angol Könyvkiadók Egyesületét arra, hogy tegyen kezdeményezést olyan egységes könyvszámozási rendszer megteremtésére, amely a sokféle könyvszámozási gyakorlat helyett a könyv egyértelmű azonosítását szolgálja, és amely végső soron alkalmas a nyilvántartás és az ügyvitel gépesítésére is.

Általános vélemény volt, hogy a számítógépek térhódítása a könyvkereskedelemben szükségessé és sürgőssé tesz valamilyen szabványos könyvszámozást, és hogy ez a terv megvalósítható. *A könyvek számozásának gondolata nem új.* Kiadóvállalatok, kereskedelmi vállalatok, könyvtárak évek hosszú sora óta használnak olyan — maguk alakította — könyvszámokat, amelyek kizárólag saját belső használatukra szolgálnak, és ilyen minőségükben rendkívül alkalmasak a modern rendelési és leltározási eljárások előnyeinek kiaknázására. A szabványos könyvszámozás csupán e rendszerek addig a pontig történő egységesítését kívánná megoldani, ameddig *egy szám ugyanazt jelenti mindenkinek*, és általa minden kétséget kizáróan azonosítani lehet a kiadót, a címet, a kiadást a világ minden részén. A rendszer kidolgozására *F. G. Fostert*, a London School of Economics professzorát kérték fel, aki javaslatát tehát egy — már meglevő — alapra építhette fel, és úgy tervezte meg számozási rendszerét, hogy az összeegyeztethető legyen a már létező rendszerek többségével, nevezetesen: rendelkezék bizonyos egyformasággal.

Foster professzor könyvtári szakembereket is bevont munkájába, és az ő javaslatokra vált a rendszer végül is egyrészt rugalmassá, melyben az egyszer már használt számok újból nem használhatók fel, másrészt bővíthetővé, mivel alkalmas azon kiadványok megjelölésére is, amelyeket nem hivatásos könyvkiadó vállalatok, intézmények bocsátanak ki.

Foster professzor szabványos könyvszámozási rendszerét (SBN) az angliai kiadók 1967-ben fogadták el. E rendszer — struktúrájából következően — alkalmas volt a teljes angol nyelvterület átfogására, így kerülhetett sor még ugyanabban az évben az Egyesült Államok csatlakozására is.

Ezzel azonban a rendszer még nem volt nemzetközinek tekinthető. Ahhoz, hogy nemzetközivé váljék, kiegészíteni, tökéletesíteni kellett. Ismét Foster professzor látott munkához, melynek eredményeképpen a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (International Organization for Standardization — ISO) 1968-ban napirendre tűzhette a nemzetközi szabványos könyvszámozás kérdését. Az ISO 46. számú technikai bizottsága 1968-ban külön munkacsoportot alakított, amelynek magyar résztvevői is voltak. A munkacsoport először 1968 szeptemberében ült össze Londonban, majd 1969 áprilisában Berlinben, októberben pedig Stockholmban már megerősítették és elfogadták a szabványos könyvszámozási rendszer nemzetközi felhasználásának irányvonalát.

A *nemzetközi szabványos azonosító könyvszám* (ISBN) képzésére vonatkozó előírásokat az ISO által kiadott nemzetközi szabvány (ISO/R 2108) állapította meg, amely 23 ország (köztük Magyarország) jóváhagyásával 1971-ben jelent meg. Az ISBN elterjedése nem várt ütemben indult meg. Az első ország Anglia volt 1967-ben, öt követte az Egyesült Államok, majd 1969-ben Ausztrália, Hollandia, az NSZK és Svájc. Dánia 1970 óta alkalmazza a rendszert. 1971-ben következett Svédország, a Dél-afrikai Unió és Finnország, 1972-ben Spanyolország, 1973-ban az UNESCO és 1974-ben *Magyarország* csatlakozása.

Mindazokban az országokban, ahol az ISBN bevezetésre kerül, egy központi szerv, a nemzeti ISBN-iroda gondoskodik arról, hogy a könyvkiadással foglalkozó vállalatok és egyéb intézmények kiadványaikhoz a megfelelő ISBN-számokat megkapják. Annak érdekében, hogy az ISBN-szám ország, illetve csoportazonosító része, amely az adott országra, illetve a kiadvány nyelvére utal, egységes rendszer szerint kerüljön felhasználásra, megalakult a *Nemzetközi ISBN Ügynökség*, mely egyebek között az ISBN-rendszer fejlesztéséről is gondoskodik.

Az ISBN-rendszert elfogadó országokban törvényes rendelkezések alapján, vagy az érdekképviselői szervek önkéntes elhatározásából látják el a könyveket ISBN-számmal.

Az ISBN magyarországi bevezetése

Az ISBN magyarországi bevezetését az ISO-ban megkezdett munkával egyidejűleg, 1969 októberében tartott szabványosítási szakbizottsági ülésen határozták el, s szerepelt a III. országos könyvtárügyi konferencia dokumentumaiban is.

A könyvtári szervezetek különösen az ISBN bevezetésének szervezeti problémái foglalkoztatták. Ezek megvitatására 1972 márciusában az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács elé terjesztették *Domanovszky Akos*: „A nemzetközi szabványosított könyvszámozás (ISBN) ismertetése és javaslat bevezetésére Magyarországon” c. tanulmányát. Az OKDT az érdekelt könyvkiadói és könyvtári intézmények állásfoglalása után egyhangúlag javasolta a Művelődésügyi Minisztériumnak, hogy kezdje meg az előkészítő munkát és tegye lehetővé az ISBN-rendszer működéséhez szükséges szervezet létrehozását.

1972-ben nem történt előrehaladás, 1973-ban azonban már nyilvánvalóvá vált, hogy az ISBN bevezetésének további késedelve kifejezetten gátolja kiadványaink külföldi terjesztését és nemzetközi cseréjét. A Művelődésügyi Minisztérium könyvtárügyi osztálya a Kiadói Főigazgatósággal és a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésével egyetértve, megbizta az Országos Széchényi Könyvtárt a magyar ISBN-iroda feladatainak ellátásával. Az ISBN-szám egységes alkalmazását az ISO 2108. sz. szabvány és az ennek megfelelően kiadott nemzeti szabványok — Magyarországon az MSZ 3563—73 *A nemzetközi szabványos azonosító könyvszámozás* c. országos szabvány — biztosítják.

Mi az ISBN?

Az ISBN, az International Standard Book Numbering (Nemzetközi szabványos könyvszámozás) kifejezés rövidítéséből és egy tízjegyű számból alkotott azonosítójel, amely valamely könyv (kiadvány) egyedi, félreérthetetlen megjelölésére szolgál. Az ISBN-szám a könyvet előállításának pillanatától kíséri és éppolyan része a könyvnek, mint a szerző neve és a könyv címe.

Az ISBN szerkezete

Annak érdekében, hogy a világ könyvtermésének központi számozása megvalósítható legyen a számonosság előfordulásának veszélye nélkül, a tízjegyű számot négy részre tagolták, ezeket egymástól szóköz választja el.

Az ISBN-szám előtt kötelező a nemzetközileg alkalmazott betűjel, az „ISBN” feltüntetése, mivel csak ezzel együtt válik a tízjegyű nemzetközi szabványos azonosító könyvszám érvényessé.

E négy betű után következik a tízjegyű ISBN-szám, mégpedig mindig a következő sorrendben:

1. rész: a *csoportazonosító* — az ország, nyelvterület vagy más hasonló csoportok jelölésére. A Nemzetközi ISBN Ügynökség által Magyarország részére megállapított azonosító szám: 963.
2. rész a *kiadóazonosító* — a csoportazonosító számmal együtt a kiadók azonosítását szolgálja.

Egy adott országban egy kiadói azonosító szám csak egyetlen kiadót jelölhet, de egy-egy kiadó több kiadói számmal is rendelkezhet abban az esetben, ha egyes kiadványait más-más kiadói néven (pl. Akadémiai — Terra) hozza forgalomba. Kivételt képeznek azok az intézmények, amelyek kiadói tevékenysége nem rendszeres, és kiadványaik közül is igen csekély azon könyvek száma, amelyeket ISBN-számmal kell ellátni. Ilyen kiadványok számára a Magyar ISBN-Iroda egyedi kiadói azonosító szám helyett gyűjtőszámok (00—04) alkalmazására jogosult.

A kiadói gyűjtőszám alá sorolt intézmények kiadványainak a teljes ISBN-számot az Iroda adja meg. A magyarországi hivatásos kiadók azonosító száma — az ISBN rendszerének megfelelően — 2—5 számjegyből állhat, az adott kiadó termékeinek mennyiségétől függően. Minél nagyobb a címek szerinti termelés, annál kisebb helyértékű a kiadói azonosító szám.

3. rész: a *kiadványszám* — a 2. részben megjelölt kiadó egyes könyveinek azonosítására. 1—4 számjegyből állhat, a kiadói azonosító szám hosszúságától függően. Azok a kiadók, amelyeknek saját kiadói azonosító számuk van, kiadványaik sorszámát az ISBN-Iroda által rendelkezésre bocsátott számtartományból maguk állapítják meg.

Ez ideig minden kiadó önállóan alakította ki rendelés- és egyéb nyilvántartási szám rendszerét, ebből következően igen gyakran előfordult, hogy a különböző kiadók könyvei azonos rendelésszámot kaptak. Egy adott könyvet ebben az esetben csak ki-

adójának neve alapján lehetett azonosítani. Mivel az ISBN-rendszerben a kiadót megjelölő kiadóazonosító az egységes könyvszám alkotórésze, előfordulhat ugyan, hogy két könyv kiadványszámja egyforma, két azonos ISBN-szám keletkezése mégsem lehetséges.

4. rész: az ellenőrző szám — mindig egyjegyű!

Az ellenőrző számnak valóban ellenőrző szerepe van. Ez biztosítja, hogy az ISBN-számot helyesen írták le, abban tévedés nincs, gépi feldolgozásra alkalmas.

Az ellenőrző szám kiszámításának módja:

Az ISBN-szám ellenőrző számának képzése a 11-es szám 10—2-vel súlyozott modulúsának (kiegészítő számának) alapján történik, azaz az ISBN-szám első jegyét 10-zel, a másodikat 9-cel, a harmadikat 8-cal stb. szorozzák (súlyozzák). Az így kapott szorzatokat összeadják. A szorzatok összege osztandó 11-gyel.

— Ha a szorzatok összege maradék nélkül osztható 11-gyel, az ellenőrző szám: 0.

— Amennyiben a szám nem osztható 11-gyel maradék nélkül, akkor az ellenőrző szám az a szám lesz, amellyel a maradékot ki kell egészíteni ahhoz, hogy osztható legyen.

A számítás alapján lehetséges kétjegyű (10) ellenőrző szám helyére az X római számot kell tenni, ily módon biztosítható a szabványos tízjegyű ISBN-szám.

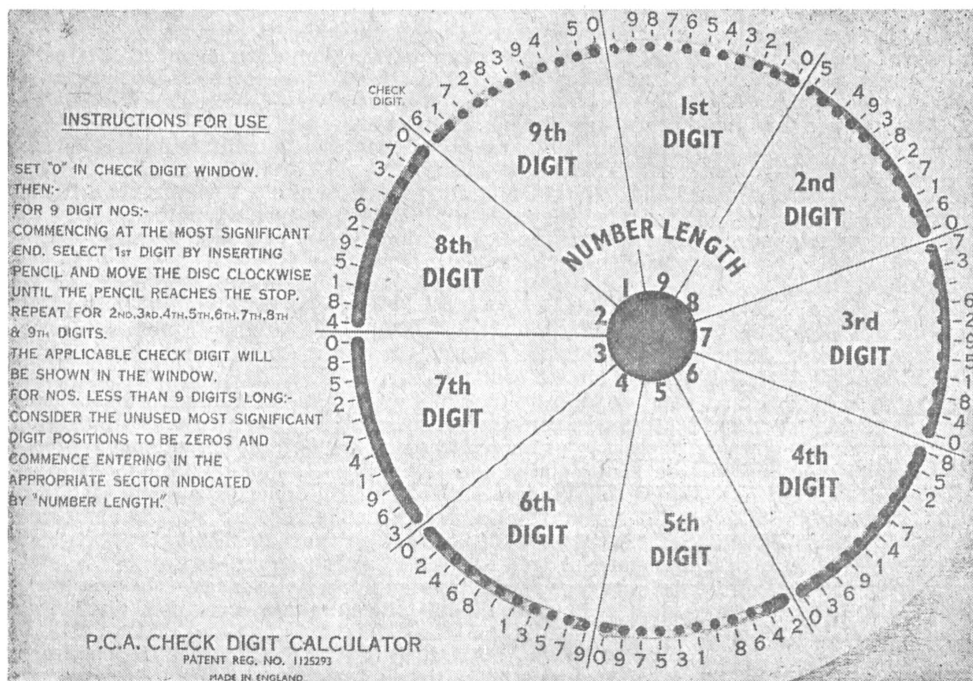
Az ISBN alkalmazásának alapeve

Az MSZ 3563—73 a vonatkozó nemzetközi gyakorlattal összhangban intézkedik az ISBN-szám képzésének és feltüntetésének módjáról, alkalmazásának köréről és a legfontosabb kérdésekben érinti a rendszer működési, szervezeti problémáit is.

Az ISBN-rendszer alkalmazásának alapeve: Az ISBN meghatározott kiadásban azonosítja a könyvet. Az egyszer már odaírt ISBN-számot többé nem lehet felhasználni még akkor sem, ha a könyv — amely kapta — már rég kifogyott, és új kiadását sem tervezik.

A Magyar ISBN-Iroda

A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése 1972-ben felvette a kapcsolatot a Nemzetközi ISBN-Ügynökséggel és Magyarország számára azonosító számot kért. 1973-ban megjelent a vonatkozó magyar szabvány (MSZ 3563—73), melynek hatálybalépési ideje: 1974. január 1. volt.

Tárcsa az ISBN-szám helyességének ellenőrzésére

A Művelődésügyi Minisztérium felkérésére az Országos Széchényi Könyvtár keletén belül 1973 őszén megalakult Magyar ISBN-Iroda számára tehát igen rövid idő állt rendelkezésre az ISBN-rendszer magyarországi bevezetésének igen bonyolult előkészítő munkájára. Az illetékes szervekkel folytatott tárgyalások, előkészítő megbeszélések és a vonatkozó nemzetközi irodalom tanulmányozásának eredményeképpen arra a meggyőződésre jutottunk, hogy ha eredményes munkát akarunk végezni, nem törekedhetünk mindjárt az első évben teljességre, tehát az ISBN-t Magyarországon is — mint több más országban — fokozatosan vezetjük be. Első lépésként a hivatásos kiadók, második szakaszként a rendszeres kiadói tevékenységet folytató nem hivatásos kiadók (egyetemek, főiskolák, nagyobb tudományos intézmények stb.), harmadikként azon intézmények, szervek, vállalatok és egyéb szervezetek bekapcsolását tervezzük, amelyek kiadói tevékenysége nem rendszeres.

A munkálatok jelenleg folyó, első szakaszában felmértük a hivatásos kiadók évi átlagtermését, kizárólag a megjelent könyvek száma (nem példányszám!) alapján. Nem vettük figyelembe a kottákat, hanglemezeket, folyóiratokat, évkönyveket és egyéb periodikumokat, valamint jegyzeteket stb., mivel ezekre az ISBN-szabvány hatálya nem terjed ki. (Az időszaki kiadványok szabványos számozásának — International Standard Serial Numbering — ISSN — magyarországi bevezetése az előkészítés stádiumában van. Elkészült a vonatkozó szabványtervezet, s előreláthatóan 1975-től ez a rendszer is bevezetésre kerül.)

A kiadók tevékenységének felmérését dr. Tóth Lajos: „A magyarországi könyvkiadók, nyomdák és sokszorosítók jegyzéke és kötelempéldány-szolgáltatásuk az 1970—1971. években” és „A magyar könyvkiadás adatai 1972” c. statisztikai összeállításokra támaszkodva végeztük el. Ennek alapján a hivatásos kiadókat 6 kategóriába soroltuk:

1. Nagy kiadók társkiadóval (Akadémiai, Corvina, Európa, Móra).
2. Nagy kiadók társkiadó nélkül (Kossuth, Műszaki, Szépirodalmi, Tankönyvkiadó).
3. Közepes kiadók társkiadóval (Közgazdasági, Medicina, Mezőgazdasági).
4. Közepes kiadók társkiadó nélkül (Gondolat, Magvető).
5. Kis kiadók (Képzőművészeti Alap, Statisztikai, Táncsics, Zeneműkiadó, Zrínyi).
6. Egyesülésen kívüli kiadók (Ecclesia, Kartográfia, Szent István Társulat).

1973. november 9-én a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének ülésétermében a magyar hivatásos kiadók képviselőivel folytatott megbeszélésen végérvényesen tisztáztuk a kiadói azonosító számok elosztását. E megbeszélés után valamennyi hivatásos könyvkiadó igazgatója kijelölte ISBN-összekötőjét és ezt írásban közölte az Irodával.

A személyes kapcsolatfelvétel december közepén kezdődött meg. Szabály szerint minden könyvnek kell ISBN-számmal rendelkeznie. Ez Magyarországon az 1974-es és az ez utáni impresszummal megjelenő könyvekre vonatkozik. Az ISBN-Iroda gondoskodik arról — az ISBN-összekötőkkel előzőleg megbeszélve —, hogy a rendelkezésre álló számtartományokból az 1974-re már imprimált könyvek is kapjanak ISBN-számot. Az év elején forgalomba került számos olyan magyar kiadvány, amelyből hiányzik az ISBN-szám, rendelkezik tehát ISBN-számmal, amelyről a Magyar Nemzeti Bibliográfia, az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa, valamint a továbbiakban ISBN-mutatóval megjelenő Magyar Könyvészet és az ISBN-Iroda nyújt felvilágosítást.

A szervezési munka igen rövid idő alatt, eredményesen végződött, amely — meg kell vallanunk — nem kizárólagosan az Iroda érdeme.

Magyarország azonosító száma adótt (963), a kiadói azonosító sem okoz gondot éppúgy, mint a kiadványsorszám sem, azonban az ellenőrző szám kiszámítása igen bonyolult, többlépcsős számolási feladat, amelynek elvégzését a kiadóktól nem kívánhatuk meg. Viszont a kiadók rendelkezésére kellett bocsátanunk a teljes számtartományt, amely összesen 40 000 szám. Itt sietett segítségünkre a Nemzetközi ISBN-Ügynökség azzal, hogy térítés mentesen kidolgozta valamennyi ISBN-számunkat számítógépen igen rövid idő alatt, amellel rendelkezésünkre bocsátott egy igen egyszerű és szellemes szerkezetet, amellyel tárcsázás útján pontosan megállapítható és ellenőrizhető az illető ISBN-szám helyessége. Kapcsolatban léptünk más államokkal is, ahol már alkalmazzák az ISBN-rendszert (pl. Finnország), tőlük szintén értékes segítséget kaptunk. Lengyelország is az ISBN-rendszer bevezetésének előkészítő stádiumában van, mégis úgy érezzük, hasznos segítséget nyújthattunk egymásnak. Nemzetközi kapcsolatunkat — több ország bevonásával is — tovább kívánjuk ápolni és erősíteni.

Az ISBN magyarországi bevezetésének tapasztalatait felhasználva készül a vonatkozó KGST szabvány, tehát a Magyar ISBN-Iroda munkája szocialista viszonylatban úttörő jellegű.

A mai napig fennálló problémánk azonban, hogy a vonatkozó jogszabály még nem jelent meg. Erre hivatkozva zárkózott el az ISBN-rendszer bevezetésétől — igen nagy sajnálatunkra — a Magvető Könyvkiadó.

Polgári peres eljárás

(A Legfelsőbb Bíróság elvi iránymutatásával)

KÖZGAZDASÁGI ÉS JOGI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1974

Összeállította és jegyzetekkel ellátta:
Dr. Cellért György és dr. Zoltán Ödön

Lezárva: 1973. szeptember 30-án

ISBN - 963 - 220 - 000 - 4

Az első ISBN-számmal ellátott magyar kiadvány, a „Polgári peres eljárás” címlapja és annak hátoldala

E kiadótól eltekintve, a magyar kiadók lelkesen hozzáálltak kiadványaik ISBN-számmal való ellátásához. 1974. január közepén már megjelent a címloldal verzőjára *ISBN-számmal ellátott első magyar kiadvány*, a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó gondozásában közrebocsátott „Polgári peres eljárás” (ISBN 963 220 000 4) c. könyv.

Ez volt az első, de azóta egyre nagyobb számban hagyják el a nyomdákat ISBN-számmal ellátott kiadványok.

*

Elismerés illeti a kiadókat, hogy értékes munkájukkal segítették a Magyar ISBN-Iroda törekvését, hogy 1974. január 1-vel Magyarországon is bevezetésre kerülhessen a könyvkiadók és könyvtárosok számára egyaránt hasznos ISBN. Meggyőződésünk, hogy sikeres magyarországi alkalmazásával ismét részesévé válunk majd egy hasznos nemzetközi együttműködésnek, amely hozzájárul kiadványaink szélesebb körű terjesztéséhez és publicitásához.

Susánszky Zoltánné

Gál Ferenc ex librise